
OCENE IN POROČILA

Jonatanov let z drugimi, celo z ljudmi

Nekaj misli o knjigi Dragice Haramija *Vloga živali v mladinski književnosti*. Murska Sobota: Franc-Franc, 2015.

Dragica Haramija, prvo ime kritiškega vrednotenja in raziskovanja slovenskega in tujega mladinskega pripovedništva, bralca z vsako novo knjigo na novo preseneti: njen knjižni opus je namreč tako raznolik in bogat kot polje, ki se ga loteva – obravnava zabavno oz. pustolovsko pripoved ter ob njej vrhunske nagrajene mladinske ustvarjalce in njihove prepoznavne pisave, pojasnjuje problemsko tematizacijo holokavsta v mladinski književnosti ter součinkovanje besede in podobe v slikanici ... Tako bržkone ni naključje, da je na začetek svoje najnovejše knjige postavila prav navedek iz Bachove knjige *Jonatan Livingston Galeb*: »Večina galebov se ne potruji, da bi se naučila kaj več kot najpreprostejše o letenju – kako prideš z brega do živeža in spet nazaj. Za večino galebov ni pomembno leteti, temveč jesti.« Za slovensko literarno zgodovinarico in kritičarko pa meje univerzitetnega dvorišča ali prostor predavalnice nikoli niso bile in tudi danes niso meje dosegljivega, saj se z neverjetno akribijo in vztrajnostjo loteva tako rekoč nepregledne množice besedil – tokrat tistih, ki so povezana z živalsko snovjo in njenim motivno-tematskim preoblikovanjem v domišljjijski besedilni stvarnosti pripovednega besedila o živalih.

V knjigi *Vloga živali v mladinski književnosti* avtorica uvodoma opredeljuje pojem književne animalistike. Gre za snovno oznako skupine žanrsko raznovrstnih pesmi, pripovedi in iger, besedil, v katerih imajo osrednjo vlogo živali. Temu sledi navezava literarnovedne interpretacije žanra na vprašanja okoljskih vrednot v književnosti nasploh (ekokritika, kulturna antropologija), pojasnjevanje strukturnih značilnosti besedil z živalskimi motivi v teoriji mladinske književnosti (predvsem zapleteno razlikovanje med fantastično in realistično književnostjo) ter podroben pregled živali kot »književnih junakov« v poeziji, pripovedništvu in dramatiki. Avtorica vsako večje poglavje začne z navedkom iz reprezentativnega književnega besedila, kar olajša, hkrati pa popestri branje in razumevanje znanstvene interpretacije književne vrste. Avtorica se *mladinske poezije* loteva v dveh sklopih: obravnava jo glede na avtorstvo in glede na spremni notni zapis. Poglavje o otroški ljudski pesmi uvaja lirski pesem o sinici, ki povezuje človeka in žival v začudenju ob spremembah v naravi, poglavje o avtorski poeziji pesem Miroslava Košute *Kje stanuješ, mala miška?* Besedilo dialoško povezuje vprašanja lirskega subjekta in igrive odgovore miške, ki se na tematski ravni razkriva kot otrok, igriv, prestrašen, pogumen ... V tem

delu najde bralec pregled pesmi in deloma tudi zbirk tako rekoč vseh osrednjih slovenskih pesnikov; osnova za analizo je antologija slovenske mladinske poezije *Sončnica na rami*, avtoričina vsebinska interpretacija se prepleta z opozorili na že oblikovana poglavlja branja in avtopoetske zapise, kar je dobro izhodišče za podrobnejše vpoglede tako v animalistično temo kot tudi v druge vidike ustvarjanja slovenskih mladinskih pesnikov. Poglavje *Živali v mladinski prozi* uvodoma prinaša izhodiščno sistematiko književnih vrst (oz. žanrov): (1) **kratka proza** – (a) kratka *realistična* proza: kratka realistična zgodba in črtica ter (b) kratka *fantastična* proza: trije tipi pravljic (folklorna in njena literarizirana različica; klasična avtorska pravljica; sodobna avtorska pravljica), basen, pripovedka (povedka), mit, kratka fantastična zgodba, nonsens; (2) **daljša proza** – (a) *realistična* pripoved ali povest (s podtipom realistične pripovedi z govorečo živaljo) in (b) *fantastična* proza: fantastična pripoved, klasična fantazija in nonsens. – Kratko realistično pripoved uvaja odlomek iz Makučevih avtobiografskih pripovedi *Oči*, v katerih je avtor s posebnim posluhom prikazal poetično-boleč svet stvarnih živali; resničnostni pogled je značilen tudi za druge predstavljene avtorice in avtorje, od Branke Jurca do Bine Štampe Žmavc in Miklavža Komelja. Po upodobitvi se kratke realistične zgodbe v ključnih določilnicah razlikujejo od kratke neresničnostne pripovedi – avtorica jo označuje z besedama *fantastična oz. iracionalna*. Temeljitim opredelitvam vsebinskih in posledično strukturnih potez pravljice sledi predstavitev ljudske pravljice – uvaja jo odlomek iz besedila *Bela kača*, ki sijajno povzema temeljno značilnost pravljичnega (in tipološko sorodnega mitskega) žanra: izročnost nedojemljivemu in neobvladljivemu, pa naj gre za usodno dobroto ali ogrožanje. Temeljine pravljичne teme (pomen dobrote, prijateljstva, zaupanja ipd.) se iz ljudske pravljice »preselijo« v klasično

umetno pravljico – povsem na mestu je vključitev odlomka iz *Sapramišje sreče* Svetlane Makarovič, saj velja avtorica za osrednjo sodobno ustvarjalko tega žanra. Ob njej bralec spozna še druge avtorje, od klasika Frana Levstika do sodobnih ustvarjalcev (Bina Štampe Žmavc, Ida Mlakar, Feri Lainšček, Anja Štefan). Poseben podtip avtorske pravljice je sodobna umetna pravljica, ki jo prepoznamo po navezavi na sodobni svet – značilno besedilo te vrste je Kovičev *Maček Muri*, podrobno so predstavljena tudi sodobna besedila, npr. *Polž Vladimir gre na štop* Mojce Osojnik in dve sodobni živalski pravljici Petra Svetine. Samostojna podpoglavja so namenjena basnim; avtorica razlikuje in podrobno pojasnjuje ljudske, literarizirane in avtorske basni – predvsem slednje dokazujejo, da je tudi v sodobni mladinski književnosti ta sicer tradicionalen didaktični žanr še vedno živ in sporočilno prepričljiv. (Pri)povedkam se posveča naslednje podpoglavje – prepoznamo jih predvsem po prevladujoči razlagalnosti, zato je smiselno, da ta sklop uvaja odlomek iz ljudske povedke *Zakaj pes teče za zajcem*. Čeprav je ta žanr v sodobni književnost manj zaznaven, je videti, da imamo na Slovenskem vsaj dva izvrstna avtorja sodobnih povedk – to sta Marjan Tomšič in Desa Muck. Od izročilnih žanrov, ki se vsaj posredno navezujejo na ljudsko pripoved, avtorica loči sodobno neresničnostno zgodbo. Poglavje *Kratka fantastična zgodba* (uvaja ga odlomek iz Kovičevega *Pikija Jakoba*), vsebuje razlage tovrstnih besedil klasičnih (Ela Peroci, Leopold Suhodolčan) in sodobnih avtorjev (Feri Lainšček, Maja Novak idr.). Svojevrsten in pogosto različno razložen – pač v skladu z bralčevim nujno subjektivnim procesiranjem besedila in njegove izmuzljive sporočilnosti – je tudi pripovedni nonsens: vanj avtorica uvršča besedila Petra Svetine in Leopolda Suhodolčana; ta besedila zaznamuje predvsem humor ter prevladujoča tema (medbesedilne) igre. – V daljši pripovedi avtorica ločuje realistično daljšo prozo (pripoved ali povest)

ter fantastično prozo. V prvi skupini navaja značilne in znane primere besedil (npr. Malovo delo *Teci, teci kuža moj* – znano tudi po filmski predelavi), novost in vsekakor smiselna sistematizacijska rešitev je avtoričino poimenovanje **realistična pripoved z govorečo živaljo** – ne glede na to, da živali razmišljajo, govorijo, čutijo, načrtujejo ipd., je celoten zgodbeni okvir in sam potek pripovedi, ne nazadnje pa tudi prikaz živali, stvaren (čeprav seveda še vedno fiktiven) – v to skupino avtorica uvršča *Težave in sporočila psička Pafija* Polonce Kovač, Zupanove pripovedi o labradorcu Hektorju ter pripovedi o bolhi Megi Dese Muck. Predvsem zadnje skupine besedil brez dvoma ni mogoče označiti za fantastiko, saj imajo po pisateljičinih besedah tudi povsem neliteraren namen, tj. otroku privzgojiti spoštovanje (sočutje) do živali in skrb zanje. V okviru daljše fantastične pripovedi avtorica ločuje več podvrst, in sicer: (1) besedila s prestopom iz realnega v fantastični svet in spet nazaj (npr. K. Brenkova: *Deklica Delfina in lisica Zvitorepka*), (2) zgodbe, ki se dogajajo v realnem svetu, fantastični element je dialog med živaljo in človekom ali antropomorfno vedenje živali (npr. Snojeva fantastična pripoved *Barabakos in kosi*), ter (3) fantastične pripovedi, v katerih dogajanje poteka v fantastičnem svetu, ki ima lastne zakonitosti (npr. kosovirske pripovedi Svetlane Makarovič). Analizo pripovednih vrst zaokroži vpogled v klasično fantazijo, temu pa sledi še pregled motivike živali v mladinski **dramatiki, priredb** ter **literarno-informativnih besedil**. V zadnjem poglavju avtorica predstavi nekatera osrednja imena (npr. Frana Erjavca in Lilo Prap), ki poleg dejstev in spoznanj o živalih (neliterarni del) v svoja besedila vnašajo tudi povsem literarne prvine (npr. lastno občutljivost do svojevrstnosti živali ali celo nonsens). Tudi za to skupino je zato bolj kot naravoslovni bistven umetniški pogled na žival – seveda pa morajo biti predstavljene lastnosti glede na (delni) namen besedila vendarle verodostojne. A te

pripovedi vendarle ne sodijo med biološke učbenike, pač pa – seveda z upoštevanjem kakovosti – med (bolj ali manj) umetniška književna besedila.

Avtorica v **sklepu** pojasnjuje podobo in vlogo literariziranih živali glede na različne kriterije: starostno stopnjo bralca, tematologijo, žanrsko pripadnost in vlogo živalskih književnih oseb (glavne, stranske). Vloga in pojavnost živali sta v otroški književnosti po njenih ugotovitvah vidnejša kakor v književnosti za mladino; v knjigi so predstavljeni tudi prevladujoči liki, npr. lisica (lisjak), volk in medved, miš, jež, veverica in zajec; čebela, čmrlj, mravlja, muren ipd. Vprašanje je, ali ni tovrstna zastopanost živali posledica njihove literarno-receptijske »udomačenosti«: nekatere živali se pojavljajo v basnih, druge so otroku znane iz stvarnega okolja, tretje povezujejo oba vidika. Podrobno razpravo nadgrajuje biološka sistematika, povzeta po učbeniku Dušana Devetaka – morda bo ta del zanimiv tudi za biologe, da bodo primerjali stvarne in književne živali v tej ali oni kategoriji in razmišljali o njihovih drugačnih, ne *napačnih* upodobitvah (!). Temu sledi pregled slogovnih in morfoloških značilnosti: **zvrsti in vrst**, v katerih se pojavljajo živali, značilnih **tem** (teme seveda niso prikaz realne živali, ampak se navezujejo na človeški svet kot npr. problemske teme, saj bi sicer govorili o polliterarnih ali neliterarnih besedilih – če nič drugega, lahko govorimo npr. o temi odraščanja človeka in/ali živali) ter **vloge živali** in posledično njihove tematske funkcionalnosti. V neresničnostni pripovedi in pravljici so izoblikovane tri skupne, in sicer (1) besedila, v katerih se živali sporazumevajo, vse druge njihove biološke lastnosti so ohranjene, torej živijo kot živali; (2) besedila, kjer živali govorijo in živijo kot ljudje, a v svojem naravnem okolju, torej imajo stanovalja, podobna človeškim, vendar v njihovem naravnem ekosistemu; (3) besedila, v katerih imajo živali popolnoma antropomorfno držo.

Razprava se sklence z analizo književnega prostora in razvrstitvijo značilnih skupin tipiziranih književnih oseb (zgolj živalske lastnosti književnih oseb, govoreče živali, antropomorfne živali, zooigrače, bajeslovne živali).

Knjiga je imenitno branje za literarne teoretike, učitelje in ljubitelje živali nasploh. Prvi bodo v njej (kot *Sapramiška* Svetlane Makarovič) našli kak teoretični oreh, ki ga je težko, a ne nemogoče streti, drugi (kot bi bili v mačji šoli iz Kovičevega *Mačka Murija*) navdih za zanimiv medpredmetni projekt, v katerega je smiselno zjeti različnost prikaza živalskega sveta, tretji (kot Zupanov labra-

dorec Hektor ali lisica iz *Malega princa*) spoznanje, da sta svetova živali in ljudi v književnosti in stvarnosti samosvoja in pomembna, nezamenljiva – in da je treba spoštovati in varovati oba. Tako se bomo vsi skupaj s pomočjo te knjige znova ogledovali v Vitezovem *Zrcalcu*: a v njem ne bomo videli le sebe, ampak še koga, ki ima več tačk in duše kot mi ...

Igor Saksida
Univerza v Ljubljani in Univerza na
Primorskem
Pedagoška fakulteta
igor.saksida@pef.uni-lj.si